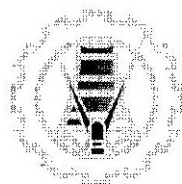

MODERNISTYCZNA WILLA J. MENDEGO
WODZISŁAW ŚL.

MONOGRAFIA
SPOTKANIE Z ZABYTKIEM NR 3 (IV) 2010

Wydawnictwa
Wydziału Budownictwa
Politechniki Śląskiej
Gliwice

Redaktor Naczelny: prof. dr hab. inż. Stanisław MAJEWSKI

Redaktor Techniczny: mgr inż. Dominik WOJEWÓDKA

Sekretarz Monografii: dr inż. Antonina ŻABA

Adres Redakcji:

Redakcja monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM

Wydział Budownictwa Politechniki Śląskiej

44-100 GLIWICE, ul. Akademicka 5

Tel. + 48 32 237 21 42

Monografia udostępniona jest na stronie

<http://www.spotkaniezzabytkiem.pl>

Recenzenci monografii SPOTKANIE Z ZABYTKIEM 3 (IV) 2010:

ARCHITEKTURA

dr hab. inż. arch. Teresa BARDZIŃSKA-BONENBERG, prof. nzw. w Politechnice
Poznańskiej

dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ, Politechnika Krakowska

BUDOWNICTWO

- fizyka budowli

dr hab. inż. Henryk NOWAK, prof. nzw. w Politechnice Wrocławskiej

- materiały budowlane

dr Róża KRZYWOŁOCKA-LAURÓW, doc. w ITB Warszawa (em.)

ZABYTKOZNAWSTWO

prof. dr hab. inż. arch. Jan Juliusz TAJCHMAN, Uniwersytet MK w Toruniu

Projekt okładki: Antonina ŻABA

Wykorzystano rysunki Martyny KOCZY

Oprawa i druk:

UKIP J&D Gębka

44-100 Gliwice, ul. Pszczyńska 44

Nakład: 200 egzemplarzy

Krzysztof M. ROSTAŃSKI¹

Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Politechnika Śląska, Gliwice

KOMPOZYCJA OGRODU PRZY WILLI RODZINY MENDE W WODZISŁAWIU ŚLĄSKIM

Streszczenie. Artykuł przedstawia układ kompozycyjny ogrodu willi modernistycznej rodziny Mende w Wodzisławiu Śląskim. Jako porównanie prezentuje się również inne założenia w tym stylu, które powstały w okresie międzywojennym. Wskazano tu na najwartościowsze elementy warstwy kompozycyjnej i roślinnej założenia. Omawiany ogród stanowi bardzo ciekawy i dobrze zachowany przykład ogrodu modernistycznego. W pracy przedstawiono również uwagi do rewitalizacji obiektu.

Słowa kluczowe: modernizm, ogród, kompozycja, rewitalizacja.

COMPOSITION OF THE GARDEN OF FAMILY MENDE VILLA IN WODZISŁAW ŚLĄSKI

Abstract. The article is presenting composition structure of the garden of modernist villa of family Mende in Wodzisław Śląski. Some other gardens of the same style, and built in the same period of time i.e. between the two World Wars are mentioned to compare. The most valuable elements of the composition and greenery are indicated. The garden is very interesting and in good state of preservation. Modernist elements are there clearly visible. The article give some remarks to restoration of the garden.

Keywords: modernism, garden, composition, restoration.

1. Wprowadzenie

Willi, której ogród poddano analizie, powstała w 1934 roku. Zlokalizowana jest przy pl. Świętego Krzyża w Wodzisławiu Śląskim. Zaprojektował ją Wiktor Majwald dla dr Lucjana Mende. Duży udział w kreacji ogrodu miał sam właściciel. Układ założenia posiada bardzo wyraźne cechy stylowe, co świadczy o owocnej współpracy właściciela i architekta. W momencie założenia ogród sięgał dalej na południe niż obecnie. Poza dzisiejszym zarysem

ogrodu istniał tam wtedy ogród owocowy. Również od strony wschodniej część ogrodu została oddzielona i posiada dzisiaj odrębnego właściciela.

2. Metody

Analizy układu kompozycyjnego przeprowadzono dla całości dawnego ogrodu ozdobnego. Uwzględniono również rząd drzew na działce przylegającej od strony zachodniej, ze względu na ich wymiary, a co za tym idzie podobny wiek do drzew rosnących w ogrodzie. Analizy drzew prowadzono w oparciu o inwentaryzację, a w tym pomiary pierśnicy (obwód na wysokości 130 cm ponad poziomem terenu), szerokości korony, wysokości drzewa i jego stanu zdrowotnego. Dla drzew rosnących poza obecnym terenem ogrodu, do których nie uzyskano dostępu podawano zamiast pierśnicy - szacunkowe średnice pnia. W pobliżu budynku posadzono w ostatnim okresie kilka ozdobnych krzewów, zostały one pominięte w inwentaryzacji. Gatunki określono na podstawie klucza [Rostański i Rostański 2003]. Stan zdrowotny określono korzystając z prac prof. Marka Siewniaka [Siewniak -] oraz innych źródeł [Chachulski 2000; Lenard i in. 2005]. Na podstawie pierśnic obliczono przeciętną średnicę drzewa. Korzystając z tabel prof. Longina Majdeckiego określono przybliżony wiek drzew. Dane te zweryfikowano korzystając z pracy [Pacyniaka 1992]. Lokalizację poszczególnych drzew na planie domierzono w terenie. Układ kompozycyjny założenia porównano z wybranymi przykładami ogrodów modernistycznych, posiada dzisiaj odrębnego właściciela.

3. Drzewostan zachowany na terenie założenia

Inwentaryzację przeprowadzono we wrześniu 2010 roku. Wykazała ona istnienie kilku okazów drzew i krzewów o wysokich walorach ozdobnych. Zieleń zastana na terenie opracowania jest w dobrym stanie, poza kasztanowcem, który posiada ranę pnia zainfekowaną grzybem. Również żywotnik zachodni rosnący w pobliżu basenu ma suchy szczyt. Drzewa takie jak tulipanowiec, glediczja czy kasztanowiec czerwony oraz szereg oryginalnych krzewów stanowią bardzo wartościowe obiekty w ogrodzie. Także buk w odm. purpurowej, rosnący obecnie poza ogrodzeniem, ma wyjątkowy walor estetyczny.

¹ dr inż. arch., Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach, 44-100 Gliwice, ul. Akademicka 7, tel.: 032 237 23 58, e-mail: Krzysztof.Rostanski@polsl.pl

WILLA W WODZISŁAWIU ŚL. Inwentaryzacja zieleni 09.2010 r. WILLA IN WODZISŁAW ŚL. Greenery inventory 09.2010 r.						
Lp. No.	Gatunek, nazwa polska i łacińska Species, Polish and Latin name	Pierśnica DBH [cm]	Średnica korony Crown diameter [m]	Wysokość Height [m]	Przybliżony wiek Years [l]	Uwagi Comments
a	b	c	d	e	f	g
1.	Olsza czarna <i>Ainus glutinosa</i>	95	7	10	40	
2.	Olsza czarna <i>Ainus glutinosa</i>	100	7	18	40	
3.	Olsza czarna <i>Ainus glutinosa</i>	97,83	9	18	40	
4.	Jaśminowiec wonny <i>Philadelphus coronarius</i>		3x6	3		
5.	Azalia pontyjska <i>Rhododendron luteum</i>	20 10	4 3	3 2,5		rośnie na niewielkiej górze
6.	Wietlica samcza <i>Athyrium filix-femina</i>		1 m ²			paproć
7.	Pigwowiec okazały <i>Chaenomeles speciosa</i>		4x4	3		
8.	Modrzew europejski <i>Larix decidua</i>	204	18	18	92	
9.	Modrzew europejski <i>Larix decidua</i>	171	12	20	75	
10.	Lipa szerokolistna <i>Tilia platyphyllos</i>	191	15	20	75	
11.	Lipa szerokolistna <i>Tilia platyphyllos</i>	190	-	-	75	wykrot
12.	Lipa szerokolistna <i>Tilia platyphyllos</i>	207	15	20	80	
13.	Jaśminowiec wonny <i>Philadelphus coronarius</i>		4x4	3		
14.	Lilak pospolity <i>Syringa vulgaris</i>	17	3	4		
15.	Tawuła japońska <i>Spiraea japonica</i>		2x3	1		
16.	Jodła jednobarwna <i>Abies concolor</i>	129	6	14	75	

Tabela 1. cz. 1/3

a	b	c	d	e	f	g
17.	Wietlica samcza <i>Athyrium filix-femina</i>		10 m ²			paproć
18.	Tulipanowiec amerykański <i>Liriodendron tulipifera</i>	250	18	22	110	
19.	Jaśminowiec wonny <i>Philadelphus coronarius</i>		4x4	3,5		
20.	Jesion wyniosły <i>Fraxinus excelsior</i>	120	12	22	65	
21.	Glediczja trócierniowa odm. bezierniowa <i>Gleditsia triacanthos 'Inermis'</i>	218	13	20	105	
22.	Dereń jadalny <i>Cornus mas</i>	66,40,31,36,29	7	6		
23.	Sosna wejmutka <i>Pinus strobus</i>	139	10	18	70	
24.	Jodła jednobarwna <i>Abies concolor</i>	134	6	15	77	
25.	Jaśminowiec wonny <i>Philadelphus coronarius</i>		6x3	3		
26.	Kasztanowiec czerwony <i>Aesculus carnea</i>	134,158	10	14	55	ślady infekcji grzybowej
27.	Żywotnik zachodni <i>Thuja occidentalis</i>	48	3	5	55	suchy szczyt
28.	Jałowiec płozący <i>Juniperus horizontalis</i>		3x3	0,7		
29.	Lilak pospolity <i>Syringa vulgaris</i>	35,35,23	6	5		
30.	Jałowiec Pfützera <i>Juniperus pfutzeriana</i>		5x6	1,3	30	
31.	Złotokap pospolity <i>Laburnum anagyroides</i>	63,62,62,32,36	3	5	45	
32.	Lilak karpacki <i>Syringa josikaea</i>	41,27,27,27	7	4	30	
33.	Jodła jednobarwna <i>Abies concolor</i>	135	5	12	77	
34.	Świerk srebrzysty <i>Picea pungens</i>	126	4	13	60	
35.	Żywotnik zachodni <i>Thuja occidentalis</i>	ø35,35,26,20	4	12	100	brak dostępu, dane szacunkowe

Tabela 1. cz. 2/3

a	b	c	d	e	f	g
36.	Lipa <i>Tilia sp.</i>	ø80	4	12	100	brak dostępu, dane szacunkowe
37.	Lipa drobnolistna <i>Tilia cordata</i>	ø35,30	8	15	40	brak dostępu, dane szacunkowe
38.	Buk pospolity odm. purpurowa <i>Fagus sylvatica</i> ' <i>Purpurea</i> '	ø70	24	22	120	brak dostępu, dane szacunkowe
39.	Olsza czarna <i>Alnus glutinosa</i>	ø70	11	18	90	brak dostępu, dane szacunkowe
40.	Leszczyna pospolita <i>Corylus avellana</i>	ø17,12, 14,10,12	7	8	40	brak dostępu, dane szacunkowe
41.	Robinia biała <i>Robinia pseudoacacia</i>	ø85	18	20	120	brak dostępu, dane szacunkowe
42.	Dąb szypułkowy <i>Quercus robur</i>	ø60	7	18	110	brak dostępu, dane szacunkowe
43.	Olsza czarna <i>Alnus glutinosa</i>	ø90,60	10	20	120	brak dostępu, dane szacunkowe
44.	Olsza czarna <i>Alnus glutinosa</i>	ø60	10	18	80	brak dostępu, dane szacunkowe

Tabela 1. cz. 3/3

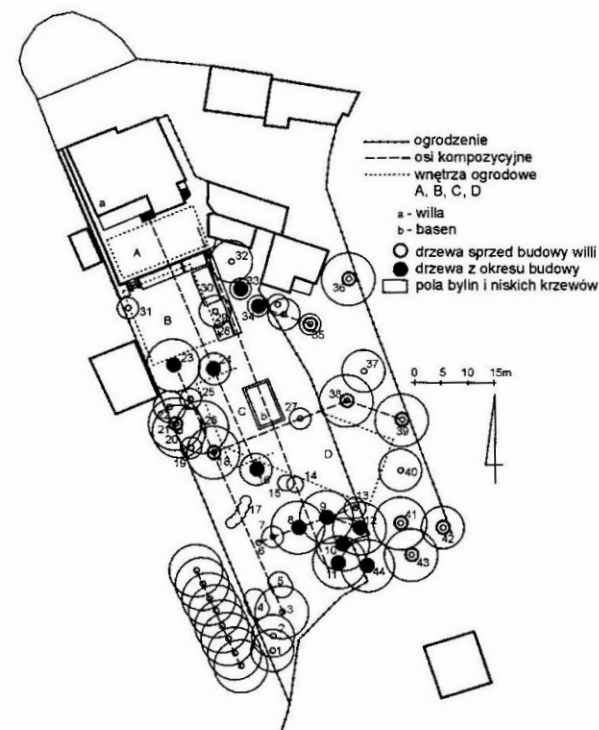
Tablica 1. Inwentaryzacja zieleni na terenie opracowania, K. M. Rostański.

Table 1. Greenery inventory of the area concerned, K. M. Rostański.

Analizując szacunkowy wiek drzew należy przyjąć, że najważniejsze drzewa dla kompozycji parku były sadzone na przełomie wieków XIX i XX, i w czasie budowy willi. Krzewy tu rosnące mają zachowane pędy o średnicach sugerujących, że mają po 30 i 40 lat. Ślady przy korzeniu świadczą jednak, że były tu już dawniej usuwane niektóre pędy, więc faktyczny wiek tych krzewów może sięgać również okresu budowy willi. Wiek drzew

sugeruje konsekwentną realizację formy modernistycznej przez wiele lat. Założyciel ogrodu, dr Mende, opiekował się tym założeniem do czasu swojej śmierci w 1971 roku. Jednym z krzewów, jakie tu rosną, jest pigwowiec. Bogdanowski podkreśla, że krzew ten był charakterystyczny dla modernizmu [Bogdanowski 2000].

Rys.1. Ogród przy willi dr Lucjana Mende w Wodzisławiu Śl.– plan terenu, K. M. Rostański.

Fig.1. Garden of the dr Lucjan Mende villa in Wodzisław Śl.– area plan, K. M. Rostański.

4. Cechy modernistycznych założeń ogrodowych

Szczególną rolę w modernizmie odegrał holenderski ruch *de Stijl* i twórcy tzw. Stylu Międzynarodowego, między innymi Le Corbusier. Przyroda jako taka nie stanowiła dla nich tworzywa projektowego. Była istotnym elementem przestrzeni, ale przestrzeni leżącej poza ich dziełem, była tylko pewnym tłem dla niego. Ogród na dachu Jednostki Marsylskiej Le

Corbusiera był betonową przestrzenią wypełnioną bryłami. Nawet w otoczeniu willi Savoye, jego projektu, jest tylko prosty trawnik – tło dla budynku [Leuthäuser i Gössel 1990]. Drzewa czy krzewy są gdzieś dalej, jakby projektant obawiał się, że mogą załamać jego dzieło. Pierwszorzędną rolę odgrywał w modernizmie także Bauhaus z Walterem Gropiusem na czele.

W architekturze przedstawicieli tej szkoły widać ciągłą grę prostopadłościennych brył i detalu. I tu także zielenie nie jest rodzajem medium poddawane intensywnej obróbce, ale jednak jest. Patrząc na „wille profesorów” ulega się mimowolnie fascynacji wysublimowanym pięknem białych brył i ciemnych prostokątów okien. Wszystko to wyłania się spośród sosen i dębów – śladu boru, jaki tu istniał przed realizacją tych domów. Prostota budynków doskonale współgra z takim „uproszczonym” lasem i płaszczyzną trawy. W kolejnych latach pojawiła się też tendencja do tworzenia wnętrz ogrodowych przy domach, z zielenią jako geometrycznym wystrojem lub przedłużeniem wnętrz architektonicznych. Budynek i ogród miały tworzyć jednolitą strukturę w rzucie i bryle. Gabriel Guevrekian zaprojektował w latach dwudziestych jeden z pierwszych modernistycznych, abstrakcyjno-geometrycznych ogrodów dla willi w Hyères na Lazurowym Wybrzeżu [Turner 2005]. Rośliny były tu formowane w kształty brył geometrycznych. Z kolei Christopher Tunnard współpracując z architektem Raymondem McGrath'em zaprojektowali modernistyczną willę w St. Ann's Hill obecnie St. Anna's Court, w Chertsey (1936), gdzie bryłowe formy budynku przenikają płynnie nieformowane rośliny. Jeszcze innym podejściem do zieleni cechuje się Dom nad Wodospadem Franka Lloyd Wrighta (1937). W tym przypadku geometryczny w formie budynek został jakby wstawiony w naturalną zielenie lasu. Główny nurt modernizmu pozostał jednak wierny geometryzacji przestrzeni – również ogrodowej. „W kompozycji wzorem japońskim została przełamana osiowość, gdyż, jak wierzą w Japonii, demony poruszają się po prostych. Przy tym występuje asymetria i równoważenie formami, lecz o zbliżonych masach”. Taką definicję kompozycji modernistycznej podaje Janusz Bogdanowski [Bogdanowski 2000]. Analizując polskie przykłady ogrodów modernistycznych podkreśla, że starały się adaptować zastane elementy wprowadzając w nie geometrię i odchodząc od podkreślania głównych osi budynku. Jako przykład podaje willę przy ul. Wenecja 17 w Krakowie (ok. 1938). Osi kompozycyjne tu zastosowane tworzą z sobą nie tylko kąty proste. Zarówno w rzucie tej willi jak i jej ogrodu pojawiają się wiele form trapezowych. Charakterystyczne dla tego stylu są rytmy równoległych linii, prostokątne kwietniki i różanki oraz lokalne symetrie w uporządkowaniu elementów przestrzennych.

5. Tytuł podrozdziału części merytorycznej artykułu

Na rysunku 1 przedstawiono główne elementy ogrodu. Przed budynkiem willi (a) znajduje się prostokątne wnętrze (A). Stanowi przedpole zapewniające typową dla modernizmu ekspozycję budynku. Za nim zlokalizowano wnętrze (B), które wyposażono w prostokątne kwietniki i zespoły krzewów. Ze strony wschodniej mija je utwardzona ścieżka, której oś przecina symetrycznie basen (b) oraz grupy drzew i krzewów w tyle ogrodu. Początek tej osi nie posiada wyraźnego punktu odniesienia na elewacji budynku, ponieważ wyłania się jakby z linii ściany budynku przy zejściu do piwnicy. Oś wychodząca ze schodów tarasu przecina stanowiska dwóch jodeł jednobarwnych, ustawionych symetrycznie względem basenu. Drzewa te, wraz z linią budowaną przez tulipanowiec i kasztanowiec, tworzą dla niego jednostronnie domknięte, prostokątne wnętrze (C). Wschodnią stronę tego wnętrza zamykała kiedyś pergola, której lokalizację trudno dziś ustalić. Na południe od basenu układ drzew kształtuje kolejne wnętrze (D), lecz tym razem ustawione pod kątem 45° do wspomnianych wcześniej kierunków. Drzewa i krzewy w tym ogrodzie sadzone były na wyraźnych osiach kompozycyjnych, co pokazano na rysunku 1.

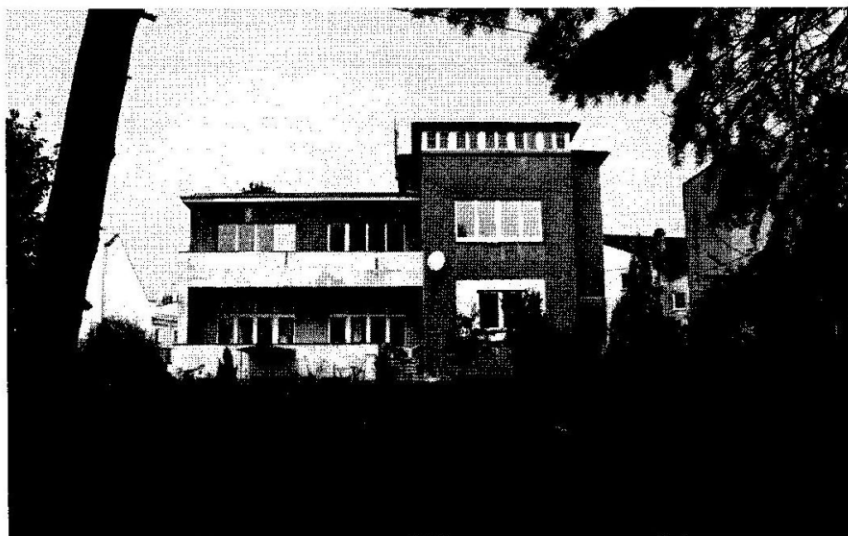

Fot. 1. Widok z nad basenu na południe, K. M. Rostański.
Photo 1. View over the swimming pool to the south, K. M. Rostański.

Ogród, poza wnętrzem (A) i ścieżką wzdłuż ściany wnętrza (B) nie miał innych ścieżek. Jego parter stanowił równy trawnik. Tylko wspomniane jodły stanowią symetryczny układ, leżący na jednej osi. Inne drzewa i krzewy, mimo że sadzone również wzdłuż wyraźnych osi, reprezentują różne gatunki i są różnej wielkości. Tworzą typowo modernistyczną kompozycję niesymetrycznie równoważonych brył.

6. Wnioski dotyczące dalszego kształtowania ogrodu

Konsekwencja układu przestrzennego i stopień jego zachowania dają wielką szansę na zachowanie ogrodu dra Mende jako bardzo wartościowego przykładu ogrodu modernistycznego. Wydaje się celowe utrzymanie ujawnionych linii sadzenia drzew i krzewów. Również wskazane wnętrza ogrodowe powinny być zachowane. Można wzmocnić ich granice prostokątnymi kwietnikami (szczególnie dotyczy to wnętrza B), lub liniami krzewów (np. wzdłuż ogrodzenia), dostosowując długość linii do szerokości ściany wnętrza. Wiele z zastanych, starych krzewów traci już swoje wartości ozdobne. Można je wymienić na ich nowe odpowiedniki.

Fot. 2. Widok na willę przez wnętrza (A) i (B), K. M. Rostański.

Photo 2. View on the villa through enclosures (A) and (B), K. M. Rostański.

Konieczne byłoby podjęcie próby usunięcia grzyba z kasztanowca, w razie niepowodzenia i uschnięcia drzewa właściwym byłoby zastąpienie go również kasztanowcem czerwonym. Najkorzystniej byłoby również zachować pielęgnowany trawnik jako parter całej powierzchni ogrodu poza wnętrzem (A). Korzystnym byłoby również odrestaurowanie basenu, to jednak wiąże się z dużymi kosztami remontu i dalszego utrzymania. Tymczasowo właściwym jest założenie w jego zarysie kwietnika lub różanki. Krzewy ozdobne, posadzone niedawno, można zachować lub przesadzić, lecz konieczne byłoby wpasowanie ich w geometryczny układ wnętrza (B) – na jego obrzeżach.

Bibliografia

- BOGDANOWSKI J. 2000. *Polskie ogrody ozdobne*. Warszawa: Arkady, 2000, ISBN 83-213-3990-5.
- CHACHULSKI Z. 2000. *Chirurgia i pielęgnacja drzew*. Józefów-Michalin: Legraf.
- LENARD E., WOLSKI K. 2005. *Pielęgnacja drzew i krzewów ozdobnych*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, 2005, ISBN 83-89189-64-X.
- LEUTHÄUSER G., GÖSSEL P., (red.) 1990. *Functional Architecture*. Köln: Benedikt Taschen GmbH & Co.
- MAJDECKI L. *Tabela określania wieku drzew wg pierśnicy*. Warszawa: rękopis.
- MAJDECKI L. 1993. *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993, ISBN 83-01-10825-8.
- PACYNIAK C. 1992. *Najstarsze drzewa w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo PTTK „Kraj”, 1992, ISBN 83-7005-199-5.
- ROSTAŃSKI K., ROSTAŃSKI K.M. 2003. *Drzewa i krzewy, atlas i klucz*. Krzeszowice: Kubajak, ISBN 83-87971-56-1.
- SIEWNIAK M. *Pielęgnowanie drzew ozdobnych*. Kluczbork: Międzynarodowe Towarzystwo Uprawy i Ochrony Drzew.
- TURNER T. 2005. *Garden History, Philosophy and Design 2000 BC – 2000 AD*. London: Spon Press, ISBN 0-415-31749-5.

Recenzent: dr hab. inż. arch., Agata ZACHARIASZ, Politechnika Krakowska